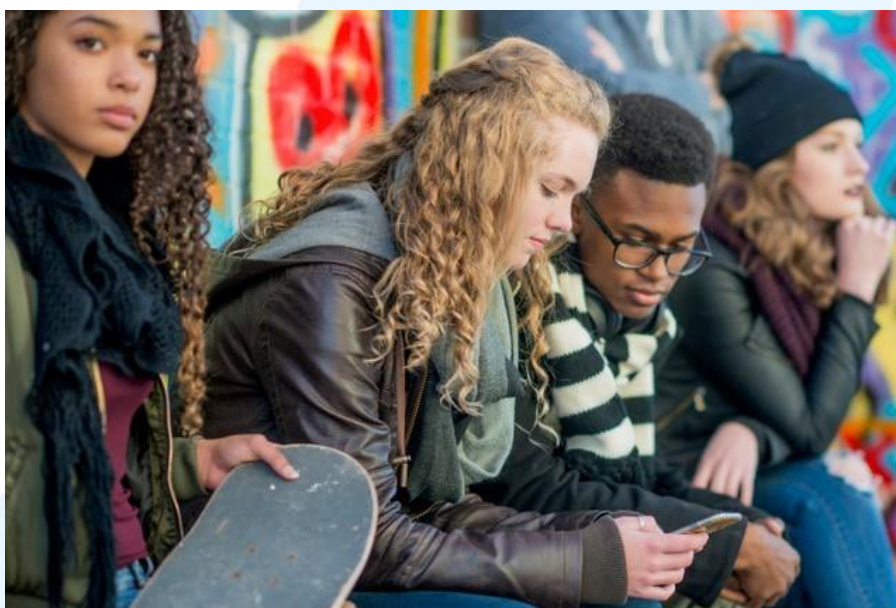

NABIJHEID IN TIJDEN VAN AFSTAND PORTAALVRAAG

Auteurs

Evelien Rauwerdink-Nijland, Sophie Vermaning en Femke Kaulingfreks

Organisatie

Hogeschool Inholland, lectoraat Jeugd en Samenleving

Hogeschool van Amsterdam, lectoraat Youth Spot

Website

www.ketjaa.nl

Contact

Sophie Vermaning: sophie.vermaning@inholland.nl

Evelien Rauwerdink-Nijland: evelien.nijland@permens.nl

Referentie in verband met publicatie

Rauwerdink-Nijland, E., Vermaning, S., & Kaulingfreks, F. (2021). *Nabijheid in tijden van afstand. Portaalvraag KeTJAA*. Amsterdam: Hogeschool Inholland/Hogeschool van Amsterdam/KeTJAA.

KeTJAA – KeTJAA is een samenwerkingsverband tussen onderzoek, praktijk, beleid, onderwijs, en ouders en jeugd. KeTJAA wil de ondersteuning aan kwetsbare jongeren en hun ouders in Amsterdam en omgeving verbeteren, door middel van kennisopbouw en -uitwisseling, onder andere met kortlopend onderzoek in antwoord op portaalvragen die door praktijk- en beleidspartners worden gesteld.

KeTJAA wordt gefinancierd door ZonMw en de gemeente Amsterdam.

Nabijheid in tijden van afstand

Sinds februari 2020 heeft Nederland te maken met COVID-19, niemand meer onbekend. Waar in het begin vooral de nadruk lag op het beschermen van de meest kwetsbare mensen in onze samenleving tegen het virus, zoals mensen ouder dan 70 of mensen met onderliggende ziekten (RIVM, 2021), wordt het steeds duidelijker dat jongeren hard geraakt zijn door de gevolgen van de coronacrisis op sociaal, economisch en gezondheidsgebied (Kaulingfreks, 2021). Hun ontwikkeling is in gevaar.

Zo tonen steeds meer onderzoeken aan dat de mentale toestand van een grote groep jongeren aanzienlijk achteruit is gegaan. Jongeren hebben meer dan voorheen te maken gekregen met eenzaamheid, somberheid, verslavingen, eetstoornissen en ervaren angst en suïcidale gedachten (MEE, 2020; Engbersen, et al., 2020; NJi, 2021).

De dagelijkse structuur verdween door het sluiten van de scholen, waardoor jongeren zich verveelden en gefrustreerd raakten (Kuip, 2020). Het gebrek aan fysiek contact – elkaar zelfs niet af en toe een knuffel kunnen geven – heeft grote gevolgen voor de ontwikkeling van jongeren, net als het gebrek aan mogelijkheden tot het ondernemen van activiteiten, denk aan samen sporten, muziek maken, feestjes. Ruimte om te experimenteren en het opdoen van nieuwe ervaringen is juist essentieel voor de ontwikkeling van de sociale identiteit van jongeren, iets dat bij uitstek tot stand komt in relatie met anderen (Kaulingfreks, 2020). Daarnaast zijn veel jongeren hun werk, veelal in de horeca of evenementenbranche via flex-contracten, verloren. Het CBS zag in april 2020 de grootse daling van jongeren met betaald werk sinds 2003 (CBS, 2020).

Met name jongeren uit gezinnen met een lagere sociaaleconomische status lijken een grotere leerachterstand op te hebben gelopen door de sluiting van middelbare scholen (Garage2020 & Kuip, 2020; Van den Broek et al., 2020). In combinatie met de economische crisis heeft de opgelopen achterstand de toekomstkansen van veel jongeren verkleind (MEE, 2020). Hierdoor is het bij steeds meer jongeren gaan ontbreken aan toekomstperspectief en voelen zij zich in de steek gelaten door de politiek, omdat het huidige beleid (sterk gefocust op de korte termijn) te weinig oog toont voor de ingrijpende effecten van de crisis voor de jongere generatie en haar toekomst (Kaulingfreks, 2021).

Juist in deze uitdagende tijd is het extra belangrijk dat jongeren voldoende contact hebben met ondersteunende volwassenen, die kunnen signaleren wanneer het minder goed met ze gaat en hen op het juiste moment hulp of advies kunnen geven. In deze rapportage bespreken we hoe jongerenwerkers tijdens de coronacrisis contact hebben onderhouden met jongeren, ondanks de restricties van de anderhalvemetersamenleving. Zij maken onderdeel uit van de sociale basis en spelen een belangrijke rol in het ondersteunen van de ontwikkeling van jongeren. De afgelopen tijd hebben zij hun werk niet kunnen uitvoeren zoals ze dat onder normale omstandigheden gewend zijn. Toch wisten jongerenwerkers vaak goed wat er speelde onder jongeren en bleven ze de aansluiting zoeken met hun leefwereld.

Jongerenwerk

Jongerenwerkers ondersteunen jongeren (10-23 jaar) in kwetsbare situaties bij het volwassen worden in de samenleving. Ze dragen bij aan het versterken van de persoonlijke ontwikkeling, het vergroten van participatie en het verminderen van risicogedrag en problemen (Metz, 2011). Jongerenwerkers werken vanuit de leefwereld van jongeren en juist nu is het belangrijker dan ooit voor jongerenwerkers

om goed aangehaakt te blijven bij de leefwereld van jongeren, de ondersteuning aan jongeren goed te onderhouden en problemen preventief te signaleren (NJI, 2021).

De periode van COVID-19 stelt jongerenwerkers voor nieuwe kansen, maar ook voor problemen en uitdagingen. De signalerende functie van organisaties als scholen, huisartsen en jeugdhulpverleningsinstanties, is in veel situaties komen te vervallen (Van den Broek et al., 2020; Van Loon-Dijkers et al., 2021). Hierdoor hebben jongerenwerkers een nog belangrijkere sleutelrol gekregen in het voorkomen van jongerenproblematiek. Zij hebben te maken gekregen met een grotere groep jongeren met mentale klachten, die qua hulp op de juiste plek terecht moeten komen (Garage2020 & Kuip, 2020). Daarbovenop komt dat het juist lastiger is geworden om jongeren in kwetsbare situaties te bereiken, ook voor jongerenwerkers. Fysieke ontmoetingen waren immers lange tijd niet of slechts heel beperkt mogelijk, buurthuizen en jongerencentra mochten geen activiteiten of inlopen meer organiseren en op straat varieerden maatregelen van zo min mogelijk naar buiten gaan, tot met maximaal twee of vier personen bij elkaar buiten zijn. Daarnaast zochten jongeren door angst voor boetes andere of beter verstopte hangplekken om bij elkaar te komen (RIVM, 2021).

Inhoudelijk heeft het jongerenwerk te maken gekregen met nieuwe thema's als het naleven van de COVID-19 maatregelen, het stimuleren van beweging met beperkte mogelijkheden tot activiteiten en het voorkomen van rellen en escalaties. Jongerenwerkers moesten creatief zijn om toch nog activiteiten of fysieke ontmoetingen met jongeren te organiseren (Van Dijk, 2021).

Afstand als nieuwe norm... online als passende vorm

Voor jongeren is de online leefwereld er één waar zij al jaar en dag in vertoeven. Het schakelen tussen de online leefwereld en de offline leefwereld is een onderdeel van normaal opgroeien in de samenleving (Jones, Williams & Fleuriot, 2003; Meesters, 2018; Manders & Todorović, 2021). Dit schakelen kunnen jongeren als geen ander of zij kunnen zichzelf prima tegelijkertijd in deze twee werelden bevinden. Zo zien we ze vaak op social media zitten terwijl ze onderweg zijn in de tram, metro, bus of trein, of zitten ze tijdens het eten gezellig te Snapchatten of te gamen met vrienden.

In de COVID-19 periode was de online leefwereld van jongeren hun voornaamste (of soms zelfs enige) leefwereld en zorgden de maatregelen voor forse beperkingen in de offline leefwereld. Het jongerenwerk vertrekt vanuit de leefwereld van jongeren (Metz, 2011) en door deze verschuiving waren jongerenwerkers nog meer genooddaakt om verdere stappen te zetten in het werken in de online leefwereld omdat de beoogde doelgroep niet meer in de publieke ruimte mocht komen zonder essentiële reden. Het was ineens geen individuele voorkeur meer om het online werken in te zetten, maar het werd de primaire manier van werken om überhaupt in contact te komen en te blijven met jongeren binnen de geldende maatregelen.

Dit was een grote uitdaging voor jongerenwerkers omdat het opbouwen en onderhouden van de werkrelatie lastiger is online (Van Beek, Sheombar, Van Hinsberg, Koch & Hermes, 2019; Handiui & Van den Broek, 2019), door gebrek aan non-verbale communicatie, minder zicht op de behoefte van jongeren en minder grip op de groepsdynamiek (Manders & Todorović, 2021) en het daarnaast voor jongeren makkelijker is om online hulp te vermijden, met als gevolg dat juist de meest kwetsbare jongeren uit beeld raken en psychische problemen ontstaan of verergeren (MEE, 2020; Van Loon-Dijkers et al., 2021; Manders & Todorović, 2021). Het werken in de online leefwereld van jongeren biedt echter ook voordelen. Een belangrijk voordeel, zo wisten we langer, is de toegankelijkheid, zoals

bijvoorbeeld het onderhouden van contact via Whatsapp, een makkelijke manier voor jongeren om vragen te stellen (Valkenburg & Piotrowski, 2017; NJi, 2019; Handiui & Van den Broek, 2019; Manders & Todorović, 2021). Jongerenwerkers krijgen via social media de mogelijkheid een vinger aan de pols te houden en op zoek te gaan naar manieren om jongeren tot laagdrempelig contact te activeren en begeleiden (R-Newt, 2020; Van Dijk, 2021; Manders & Todorović, 2021). Bovendien is er een groep jongeren in kwetsbare situaties, onzichtbaar voor het fysieke werk, die wel online te vinden is (jongeren die anoniem willen blijven omdat ze met specifieke problemen zitten waarbij ze niet herkend willen worden, jongeren die gepest worden, of eenzaam, teruggetrokken, introvert zijn, game verslaafden, jongeren met een handicap, etc.). Uit recent onderzoek blijkt: jongerenwerk in de online leefwereld begeleidt jongeren bij het volwassen worden in de samenleving door in te spelen op hun ontwikkelingsbehoeften in de online leefwereld. Deze online leefwereld omvat meer dan alleen het gebruik van sociale media. Het gaat ook om betekenis, herinneringen, ervaringen en gevoelens van jongeren (Manders & Todorović, 2021).

In deze rapportage beschrijven we de ervaringen van jongeren in de COVID-19 periode en kijken vervolgens naar de verschillende manieren waarop jongerenwerkers aangesloten hebben bij jongeren in kwetsbare situaties en in contact gebleven zijn met hen.

Tot slot laten we zien welke werkzame factoren er behouden zouden kunnen worden in de periode na de COVID-19 crisis om het Nederlandse jongerenwerk te versterken.

Dit onderzoek is uitgewerkt op basis van een literatuurstudie naar recente onderzoeken, documenten en online praktijkvoorbeelden omtrent jongerenwerk in Nederland tijdens de COVID-19 crisis in combinatie met verzamelde data vanuit het lectoraat Jeugd en Samenleving (Hogeschool Inholland) en het lectoraat Youth Spot (Hogeschool van Amsterdam) over de ervaringen van jongeren en jongerenwerkers tijdens de COVID-19 crisis.

Ervaringen jongeren

Om zicht te krijgen op de ervaringen van jongeren tijdens de COVID-19 crisis zijn vanuit het lectoraat Jeugd en Samenleving van Hogeschool Inholland enquêtes uitgezet gedurende de eerste lockdown in 2020, van maart 2020 tot augustus 2020. In totaal hebben 30 jongeren tussen de 17 en 27 jaar (gemiddeld 21 jaar) gereageerd, waaronder studenten, jongeren die in contact zijn geweest met jongerenwerkers en ongedocumenteerden en dakloze jongeren. Sommige enquêtes zijn door jongerenwerkers ingevuld in naam van jongeren waar zij mee werken. Daarnaast is gebruik gemaakt van zeven uitgewerkte interviews met jongeren vanuit het lectoraat Youth Spot van de HvA. Deze enquêtes en interviews zijn deductief en inductief gecodeerd.

De ervaringen van jongeren tijdens de COVID-19 crisis beschrijven we aan de hand van drie onderdelen: (1) tijdsbesteding, (2) zorgen en (3) bronnen van kracht.

Tijdsbesteding

Jongeren besteedden gedurende de lockdown veel tijd aan hobby's, zoals thuis of buiten sporten, hangen met vrienden (zowel online als een-op-een fysiek), op social media chillen, series kijken of bijvoorbeeld schilderen, muziek en tekenen. *'Ik skateboard redelijk veel en af en toe voetbal ik om het huis.'* Ook zijn er jongeren die aangeven zich te hebben verveeld door de beperkende maatregelen. *'Ik verveel me te pletter'.* Wat zou je dan denk je het meeste missen? *Nou ja dat hebben ik eigenlijk nu al ervaren he, met corona, ja de gezelligheid?* en het gevolg hiervan is in sommige gevallen dat er meer drugs werd gebruikt en dat illegale feesten werden bezocht. *'Hij geeft vooral aan dat hij meer drinkt, xtc en lachgas vaker gebruikt en dat het ook vaker doordeweeks is dat ze gaan feesten.'*

Zorgen

Jongeren ervaren een hoge druk om goed te presteren en hebben zich veel zorgen gemaakt over hun school en studie. *'Nou ik zou eigenlijk, ik had eigenlijk de koks opleiding willen volgen. Maar nu vanwege corona zijn de stageplekken daarvoor... zijn er gewoon niet.'* Bijna alle jongeren geven aan moeite te hebben gehad met het online onderwijs. Ze misten het contact met leeftijdsgenoten en docenten en vonden het lastig om de concentratie erbij te houden. *'Naar een klaslokaal gaan is iets wat moet, dan ben je aanwezig en dan leer je.'* Ze maakten zich zorgen over het behalen van resultaten, wegvallen van stages of het oplopen van studievertraging en de gevolgen die dat heeft voor hun toekomst.

Veel jongeren zijn door de crisis hun bijbaantjes kwijtgeraakt en maken zich zorgen over het vinden van nieuw werk en mogelijkheden om financieel rond te komen. *'Zelfs de supermarkten hebben een wachtlijst voor iedereen die zijn baantje verloren heeft.'* Deze spanning brengt met zich mee dat het voor sommige jongeren lastig was om een balans te vinden tussen werk en school/studie. *'Elke kans dat ik kon werken moest ik pakken om toch wat bij te verdienen, anders zou ik diep in de schulden komen te zitten.'*

Jongeren bij wie een veilige woonplek ontbreekt of die spanningen thuis ervaren voelden stress en maakten zich meer zorgen. *'En toen was er een jongen en die zei, ja die brak eigenlijk in tranen uit omdat hij... je zag dat hij het heel moeilijk had omdat... hij had het idee dat hij nergens heen kon zeg maar... dat zelfs... hij had het zo moeilijk en zo zwaar, maar toch kon hij nergens heen. En dan denk je van is corona dan het enige weet je wat dan belangrijk is? Die jongen moet ook ergens heen kunnen.'* Twee van de jongeren die de enquête hebben ingevuld hebben geen veilige woonplek omdat ze dakloos zijn, zij gaven aan zich ernstige zorgen te hebben gemaakt over hun veiligheid. *'They say we have to stay home, so if we cannot stay home that means we are not safe.'*

Ook jongerenwerkers zien dat jongeren zich hierdoor (soms noodgedwongen) meer hebben afgezonderd, terugtrokken en zich meer zorgen zijn gaan maken over hun toekomst. *'Terwijl wij wel echt zien en dat merken ook bij onze partners [...] er zijn ook jongeren die verder afdruipten en verder wegzakken in bijvoorbeeld middelengebruik of veel negatiever wereldbeeld ontwikkelen op dit moment en daar maken wij ons best wel zorgen over en willen wij daarover wat mee kunnen doen.'*

Bronnen van kracht

Voor zowel jongeren met wie het goed gaat als jongeren die wat meer problemen hebben ervaren, is de belangrijkste bron van hoop en steun het contact en gevoel van verbinding met mensen in hun omgeving geweest. *'People give me hope.'* Vooral familie en ouders worden hier genoemd, maar ook hulpverleners, vrienden en klasgenoten. *'En ik zie ook heel veel mensen met, ja mentale problemen of eenzaamheid, nu in coronatijd. En ik zie dat dat ze heel erg opbeurt. Dus ja voor mij... betekent het... het is niet dat ik daar heel erg op steun want ja ik... ik heb al gespecialiseerde hulp... ha... maar het jongerencentrum zelf staat wel heel erg goed klaar voor mensen die dat nodig hebben en voor wie dat niet vanzelfsprekend is'.* Juist jongeren zonder sociaal netwerk om op terug te vallen hebben gebruik gemaakt van de mogelijkheden die het jongerenwerk ondanks de beperkingen tijdens de COVID-19 crisis heeft geboden. *'Ook dan ondanks corona ben ik er sowieso, ben ik er zeker een keer. En toen vroeger, of toen er nog geen corona was kwam ik er wel echt elke dag wanneer het open was.'*

De verbinding met anderen hebben jongeren ook ervaren tijdens activiteiten waarmee ze een positieve bijdrage wilden leveren aan hun sociale omgeving. Jongeren realiseerden dit in de vorm van vrijwilligerswerk, *'Ik heb mij aangemeld voor Burennetwerk en Voor Elkaar Amsterdam en voor de Zilverlijn van het ouderenfonds'*, het onderhouden van contacten *'Ik bel ook mijn oma's vaker dan normaal'*, of geloofsbelijdenis *'Mijn geloof daar heb ik tenminste een houvast.'*

Tot slot noemt een groot aantal jongeren het gevoel van zelfvertrouwen en vertrouwen in het eigen kunnen als belangrijke bron van hoop en vertrouwen. *'Mijn hoop haal ik uit mijn zelfverzekerdheid.'* Het gevoel zelf invloed te hebben op een positieve toekomst, maakt dat meerdere jongeren vertrouwen hebben behouden. *'Hoop haal ik uit m'n eigen vermogen om om te gaan met de situatie, geloof in mijn eigen kunnen, ik heb ergere dingen meegemaakt.'*

Conclusie

Jongeren moesten tijdens de Covid-19 crisis een groot beroep doen op zichzelf in een al uitdagende levensfase, waarin jongeren hun sociale netwerk moeten onderhouden, presteren in relatie tot werk of school/studie en tegelijkertijd aan het nadenken zijn over wie ze zijn en wat ze willen voor de toekomst. Jongeren geven aan dat het over het algemeen goed gaat, maar de ervaringen kennen onderling grote verschillen.

Er komen drie factoren naar voren die een belangrijke rol spelen in het welzijn van de jongeren die wij gesproken hebben: steun vanuit- en contact met de sociale omgeving, stabiliteit in het dagelijks leven in de vorm van een eigen (veilige) plek, mogelijkheden tot studie en/of werk en als laatste het vertrouwen in het eigen kunnen en de toekomst.

Deze factoren staan altijd al centraal in het welzijn van jongeren maar de bevindingen uit dit onderzoek laten zien dat de impact van de COVID-19 crisis groter is voor jongeren bij wie deze factoren ook voor de crisis al minder goed gewaarborgd waren, bijvoorbeeld omdat ze al dak- en thuisloos waren, te maken hadden met spanningen thuis of te kampen hadden met mentale problemen. Voor jongeren met wie het goed ging geldt dat zij konden leunen en steunen op hun sociale netwerk en eigen doorzettingsvermogen. Voor jongeren die geen sociaal netwerk hebben waar ze op terug kunnen vallen, of die nooit hebben gevoeld dat ze op zichzelf kunnen bouwen, is de kans op problematiek toegenomen. Voor deze jongeren is het extra belangrijk geworden dat jongerenwerkers actief naar ze op zoek gaan en op een laagdrempelige manier contact met hen leggen.

Hoe blijven jongerenwerkers nabij in tijden van afstand?

Onderstaande resultaten laten zien hoe jongerenwerkers nabij gebleven zijn in tijden van afstand. Voor dit deel van ons onderzoek is gebruik gemaakt van 26 praktijkbeschrijvingen van 17 jongerenwerkers en interviews met zeven jongerenwerkers. Deze praktijkbeschrijvingen en interviews zijn gecodeerd (deductief en inductief) met behulp van MAXQDA. We laten resultaten zien aan de hand van twee onderdelen: (1) fysieke ontmoetingen en (2) online ontmoetingen.

Aansluiten bij offline leefwereld

Jongerenwerkers zorgden er gedurende de lockdown periode en de periodes waarin strak gewerkt moest worden met maatregelen (gelimiteerd aantal personen) voor dat zij fysieke ontmoetingen bleven faciliteren voor jongeren die dit nodig hadden.

Ze zorgden voor individuele, fysieke contactmomenten met jongeren, ze zorgden ervoor dat de meest kwetsbare jongeren nog in het jongerencentrum of bij de inloop terecht konden, ze belden aan bij jongeren thuis om te vragen hoe het ging (en bleven buiten de deur het gesprek voeren) of spraken af om samen buiten een rondje te wandelen. Jongerenwerkers hebben hier per situatie afgewogen wat nodig was en wat mogelijk was binnen de geldende maatregelen.

‘Na een incident dat online plaatsvond zijn wij met zijn tweeën naar het huis van de jongere gegaan en hebben we een voordeur-gesprek gehad. We mochten natuurlijk niet binnenkomen, maar buiten met 1,5 meter afstand hebben wij alles uit kunnen praten en konden we weer naar de toekomst kijken.’

Verder zien we dat jongerenwerkers zowel in de lockdown periode als de periodes daarna trouw bleven aan hun outreachende methoden van werken en in de leefomgeving van hun doelgroep aanwezig waren; ze bleven zoveel mogelijk ambulante werken.

Jongerenwerkers maken [Vlogs](#) tijdens hun rondjes in de wijk, waarin diverse thema's zoals de avondklokrellen of het belang van de maatregelen worden besproken, maar daarnaast ook wie de jongerenwerkers zijn, hoe ze werken, en waar ze te vinden zijn.

Dit betekende dat jongerenwerkers op straat aanwezig waren om gesprekken te voeren met jongeren, te vragen hoe het met hen gaat, wat er allemaal speelt, of ze het nog een beetje volhouden, hen te informeren over geldende maatregelen, over de noodzaak om zich aan de maatregelen te houden en over de eventuele consequenties van hun handelen. Ze vonden het belangrijk om de ogen en de oren van de wijk te blijven.

Wanneer de jongerenwerker aanwezig is bij een voetbalkooitje, of jongeren die hij kent tegenkomt in het winkelcentrum, komt hij er na een korte babbel al gauw achter dat de verleiding bij de jongeren groot is om te spijbelen. Tijdens de online lessen vanwege de corona-maatregelen, is het voor veel leerlingen van de middelbare school tussen de 13 en 18 jaar oud, verleidelijk om aan het begin van de les je gezicht te laten zien, en vervolgens de lessen niet bij te wonen’.

‘De jongerenwerker zoekt de jongeren op tijdens zijn ambulante ronde op straat, met als aanleiding de klachten over het hangen in de portieken en het achterlaten van etensresten en afval, maar hij wil vooral contact met de jongeren onderhouden, vragen hoe het met ze gaat en kijken wat hij voor hen kan doen in deze lastige periode.’

Aansluiten bij online leefwereld van jongeren

Jongerenwerkers zijn in tijden van afstand ook nabij gebleven door online ontmoetingen te faciliteren om in contact te komen en in contact te blijven met jongeren in kwetsbare situaties. In het realiseren van deze online ontmoetingen zien we dat twee zaken een rol speelden: (1) de urgentie en (2) de inzet op het ontwikkelen van online-vaardigheden.

Urgentie

Het werken in de online leefwereld van jongeren stond ineens centraal omdat dit de voornaamste manier werd om überhaupt met mensen buiten het eigen huishouden in contact te zijn.

Jongerenwerkers geven aan dat door de COVID-19 crisis de urgentie om in de online leefwereld van jongeren te werken vergroot is én dat dit voor het hele jongerenwerk in heel Nederland gold.

'Waarom!? Omdat er corona kwam. Dat betekende dat we eerst alle buurthuizen dicht moesten gooien, dat we minimaal in contact met onze jongeren zouden komen, ondanks dat ambulante jongerenwerk door zou gaan'

Jongeren in kwetsbare situaties waren soms al lastig te bereiken voor de Covid-19 crisis en nu helemaal doordat ze veelal niet meer buiten kwamen en er geen spontane ontmoetingen meer plaats konden vinden.

'Ja het is nu lastig, omdat we nu natuurlijk door corona missen we ook een hele groep die we eerst wel zagen'.

'Ik ben ook heel goed zichtbaar. Dus jongeren kennen me online goed, maar ook offline. Dat komt gewoon omdat ik goed zichtbaar ben in social media. Heel veel jongeren die ken ik niet fysiek, maar wel online'.

Daarnaast benadrukken jongerenwerkers het belang van het 'er zijn' voor jongeren in kwetsbare situaties. Doordat dit niet (altijd) met een fysieke ontmoeting kon, hebben zij hier extra op ingezet in de onlinewereld.

Dus die verbinding, dat vonden wij hartstikke belangrijk, de ontmoeting, dat dat plaats bleef vinden en dat het bleef doorgaan. Dat vonden wij belangrijk, zodat wij ook contact blijven houden met de jongeren. Dat we hen niet meer uit het zicht hebben. We merken wel, bijvoorbeeld een aantal andere jongeren die niet met zo'n onlineactiviteit hebben meegedaan dat zij dan ook uit beeld zijn gekomen. En dan weten we ook niet hoe het met hen gaat. Dus inderdaad gewoon het monitoren, hen blijven vragen hoe het gaat met hen'.

'Vooral dat we de tijd ervoor hebben genomen om te laten weten dat we er voor ze zijn, dat we dat ook aangeven. Dus dat we, ondanks de corona, nog steeds bereikbaar zijn, dat we nog steeds met hen een activiteit willen organiseren. Dat dat sowieso ook een manier is van het borgen van de veiligheid, denk ik. Dat ze een vertrouwenspersoon hebben en dat ze ergens terecht kunnen'.

Online-vaardigheden ontwikkelen

Jongerenwerkers (en hun organisaties) hebben ingezet op het ontwikkelen van basis online-vaardigheden, waardoor het lukte om beter nabij te blijven. Zo hebben organisaties workshops ontwikkeld gericht op de technische aspecten van het online werken, waarin vragen zoals 'hoe werkt Instagram of Snapchat nou eigenlijk' of 'hoe kan ik met mijn telefoon online filmpjes plaatsen' beantwoord werden. Ook werd het gesprek op gang gebracht met jongerenwerkers door het hele land over hoe jongerenwerkers dit online contact konden vormgeven en leerden jongerenwerkers van en met elkaar in verschillende WhatsApp-groepen.

'We hebben daar gedurende een hele dag verschillende workshops over gekregen, dus ook over online met Instagram werken of werken met je camera, werken met je telefoon, filmen. En daar kwam ook heel erg naar voren dat er inderdaad gewoon heel veel collega's zijn die daar dan wat minder in zijn. En zo proberen we elkaar zeg maar te leren. Dus leer het van je collega's, eerst in je eigen team. Maar ik was ook weer benieuwd hoe de andere collega's uit Rotterdam of Utrecht of uit andere steden het doen. En zo gingen we met elkaar via Teams, met 500 à 600 collega's in gesprek.'

Veel jongerenwerkers onderhielden voor de COVID-19 crisis wel (incidenteel) contact met jongeren via Whatsapp of andere sociale media (Facebook, Instagram, Snapchat), maar jongerenwerkers hebben zich ook nieuwe vormen van online werken eigen gemaakt, door bijvoorbeeld game activiteiten te organiseren. Het is hierdoor gelukt om met nieuwe (groepen) jongeren in contact te komen.

'Dat stukje gamen is nieuw. Een collega van mij zei van ik game veel en toen dacht ik hey, maar wacht eens even, jongeren gamen dus ook. Dus daar konden we een concreet plan opzetten. Stukje social media is al lang niet meer nieuw, maar stukje gamen is zeker wel een toevoeging op social media. De aanleiding was hoe komen we, we hebben afstand opgebouwd, maar hoe komen we toch dicht bij elkaar en wat gaan we daarvoor inzetten.'

'Met 250 jongeren hebben we een FIFA-toernooi georganiseerd, we hebben drie Playstations uitgeloot voor de drie winnaars'.

'Maar we hebben daar heel veel contact mee, wij krijgen wel jongeren die via een oproep komen, of een story. En soms kun je daar ook betaalde promotie voor inzetten, dus marketing. Dat je daarin samenwerkt met instanties of organisaties om doelgroepen meer en beter te kunnen bereiken'.

Er zijn veel voorbeelden van podcasts, Insta-live sessies of YouTube-kanalen die met ondersteuning van het jongerenwerk gerealiseerd zijn.

<i>Dock Amsterdam organiseert wekelijks TikTok Challenges, waarin ze jongeren uitdagen mee te doen aan challenges als de Flying DOCK-ers challenges, waarbij jongerenwerkers trucjes voor doen en de jongeren uitdagen dit na te doen, te filmen en op te sturen.</i>
--

Jongerenwerkers zorgden ervoor dat ze bij onlineactiviteiten of voorlichtingen rekening hielden met veiligheid en privacy, bijvoorbeeld door gebruik te maken van end-to-end encryptie, maar ook met de emotionele veiligheid van jongeren, door ervoor te zorgen dat ze zich prettig en fijn voelden in een online setting.

'Ja we hebben ook samen gezeten... ook omdat het in coronatijd was... hoe gaan we het praktisch aanpakken, hoe zit jij erover na te denken? Stel er is een lockdown, we mogen niks, hoe gaan we het dan doen. Ze zijn online verder doorgedaan zeg maar. Via een beveiligde verbinding, waardoor iedereen zich toch prettig en veilig voelt.'

Jongerenwerkers hebben zich ook nieuwe omgangsvormen eigen gemaakt in de online wereld. Online gaat alles snel, soms reageren jongeren niet meteen en er kan niet altijd een verdiepend gesprek gevoerd worden. Dit is echter ook niet altijd nodig. Het laagdrempelig onderhouden van contact kan ook al waardevol zijn.

'Op het moment als je een DM krijgt, reageer je er zo snel mogelijk op en niet heel zakelijk. Vraag maar gewoon hey wie ben jij.'

Voor de meeste jongerenwerkers is het online contact even wennen: je kunt elkaar lang niet altijd in de ogen kijken, je kunt niets afleiden uit lichaamstaal of andere non-verbale communicatie, wat betekent dat jongerenwerkers alerter moeten zijn op uitspraken en moeten afwegen welke informatie ze serieus moeten nemen om de juiste signalen op te vangen.

Normaal heb je natuurlijk als je met een jongere in gesprek bent, dan heb je al je zintuigen die met je meewerken en dat heb je natuurlijk op Instagram helemaal niet. Dus iedereen kan van alles zeggen maar ja... Is het provocerend? En daarom vond ik het ook wel belangrijk om hierbij te zitten want wanneer zet je iets door.'

Jongerenwerkers geven aan dat ze via de online wereld nieuwe mogelijkheden hebben gevonden om te kunnen signaleren. Zo kunnen zij jongeren actief volgen op Facebook, Instagram of Snapchat om te zien wat hun gemoedstoestand is, waar ze zich mee bezig houden of waar zij zich bevinden. Ook zorgelijke signalen over (seksueel) grensoverschrijdend gedrag of overlast gevend gedrag krijgen zij zo mee.

'Dus ik had daar wat navraag gedaan en toen vertelde zij mij over zijn achtergrond en dat het best wel problematisch is, ook met drugsgebruik en dat de politie ook wel bij hem regelmatig thuis is. Dus toen dachten we, we moeten hem in ieder geval in de gaten houden. Toen had ik een poll uitgezet over 'gaat er wel eens iemand over jouw grens heen?'. En toen had hij daarop gereageerd en toen had hij gezegd dat zijn vriendin bedreigd werd en dat hij diegene eigenlijk wel wilde terugpakken. Toen heb ik vooral gezegd van joh en je eigen veiligheid dan? Ik heb eigenlijk niet echt gezegd, gelijk, van dat moet je niet doen of iets. Maar meer van wat heb je allemaal gedaan? Heb je de school op de hoogte gebracht? Of heb je het tegen je ouders gezegd? Of weet de politie dit? Dat wilde hij allemaal niet want hij wilde het zelf oplossen. Toen heb ik aangegeven van joh als je het zelf oplost dan loop je zelf wel gevaar. Toen heb ik hem nog wel een berichtje gestuurd van joh ik maak me eigenlijk best wel zorgen. Ik zit er nog even over na te denken maar ik maak me toch eigenlijk best wel zorgen. Is er echt niet iets wat ik voor je kan doen? Toen had hij niet meer gereageerd. Toen hoorde ik niks meer. Een week later heb ik hem nog bericht van joh hoe gaat het nu met je? En toen was het dus eigenlijk wel weer met een sisser afgelopen.'

'Maar mijn collega's waren dus aan het gamen vanuit eigen huis, jongeren ook. Ik was dus ook thuis en ik kon via een YouTube kanaal meekijken, live. En in een YouTube kanaal heb je rechts ook een chat functie en die heb ik goed benut, want mijn collega was aan het gamen en ik was aan het luisteren en ik was daarop aan het inspelen. Waardoor jongeren zeiden ook van hey onze jongerenwerker is ook aan het kijken! Oh jeej, weet je wel. En dan ga je gewoon het gesprek aan via die chat.'

Conclusie

De afgelopen periode is gebleken dat zowel het aansluiten bij de offline leefwereld als het werken in de online leefwereld van jongeren cruciaal zijn voor jongerenwerkers om zicht te houden op het welzijn van jongeren. In het fysieke contact heeft een door de maatregelen veroorzaakte verschuiving plaats gevonden naar voornamelijk individueel contact, terwijl er voor de COVID-19 crisis ontzettend veel groepsactiviteiten aangeboden werden en groepsgericht contact met jongeren in de publieke ruimte werd onderhouden. We zien dat het jongerenwerk, binnen de geldende maatregelen, de maximale ruimte benut heeft om toch fysieke ontmoetingen te realiseren met jongeren, veelal

individueel maar voor specifieke kwetsbare doelgroepen werden soms ook (kleine) groepsactiviteiten georganiseerd binnen of buiten het jongerencentrum.

Het aansluiten bij de offline leefwereld zoals het realiseren van fysieke ontmoetingen, zowel individueel tussen een jongere en jongerenwerker als in een groep waarin jongeren ook elkaar ontmoeten, is en blijft een kerntaak van het jongerenwerk. Het is nodig om in contact te komen en blijven met jongeren in kwetsbare posities en om een veilige plek te creëren voor jongeren die het niet fijn hebben thuis of helemaal geen thuis hebben.

Tegelijkertijd zien we dat in het online contact de verschuiving de andere kant op gegaan is: waar jongerenwerkers eerder voornamelijk individueel contact onderhielden met jongeren (contact via WhatsApp bijvoorbeeld), zagen we tijdens de COVID-19 crisis een kanteling naar groepscontact waarin jongerenwerkers grote groepen jongeren konden bereiken via Instagram of door het spelen van online games zoals FIFA of Fortnite.

De coronamaatregelen dwongen jongerenwerkers er meer dan ooit toe om mee te gaan in de online leefwereld van jongeren. Dat vereist inspelen op de ontwikkelingsbehoeften in de online leefwereld, zoals bijvoorbeeld digitale vaardigheden waar nog lang niet alle jongerenwerkers over beschikken, maar die zij zich in sneltreinvaart eigen gemaakt hebben. Jongerenwerkers moesten creatief onderzoeken hoe ze deze online leefwereld konden begrijpen en hoe ze binnen deze online wereld jongeren (in kwetsbare posities) konden bereiken, volgen, ondersteunen en begeleiden. De COVID-19 crisis heeft de urgentie van werken in de offline leefwereld versterkt én ervoor gezorgd dat het een breed gedragen manier van handelen is geworden in het jongerenwerk.

Aanbevelingen

Contact met jongeren

De ervaringen van jongeren gedurende de COVID-19 periode leren ons dat verschillen tussen jongeren groter geworden zijn en dat jongeren die zich al in een kwetsbare positie bevonden het nóg moeilijker hebben gekregen. Daarom is het nu belangrijker dan ooit om jongeren in kwetsbare posities te bereiken en goed in te contact te blijven met hen. Aansluiten bij hun leefwereld (zowel online als fysiek) is noodzakelijk zodat juist de jongeren die dit het hardste nodig hebben, er niet tussendoor glippen en in beeld komen of blijven.

Verder leren de ervaringen van jongeren ons dat het contact met mensen uit hun sociale netwerk en het ervaren van zingeving in hun dagelijkse leven belangrijke factoren zijn voor een gevoel van verbinding, steun en motivatie om door te gaan. Vandaar dat het belangrijk is om samen met jongeren op zoek te gaan naar manieren om hun gevoel van zingeving te versterken, om het sociale netwerk van jongeren te versterken én om jongeren passende ondersteuning te blijven bieden in het volwassen worden.

Het hybride jongerenwerk

Als we vooruitkijken naar de periode na de COVID-19 crisis, zien we dat het jongerenwerk meer dan ooit een combinatie zou moeten zijn van aansluiten bij de offline leefwereld en aansluiten bij de online leefwereld van jongeren: het hybride jongerenwerk. Dit stelt jongerenwerkers in staat om maatwerk te bieden aan jongeren.

Laagdrempelig fysiek contact

Enerzijds is het belang van fysieke ontmoetingen onmiskenbaar naar voren gekomen in de COVID-19 periode. Juist voor jongeren die thuis geen veilige of fijne thuisbasis hebben is het belangrijk dat ze ergens 'gewoon' kunnen zijn, waar toezicht en begeleiding wordt geboden door jongerenwerkers. In de huidige crisistijd is duidelijk geworden dat jongeren die het moeilijk hebben veel belang hechten aan zo'n alternatieve thuisbasis, een soort huiskamer waar ze zichzelf kunnen zijn, met anderen kunnen 'chillen', en over hun ervaringen kunnen praten met iemand die een bekend gezicht heeft. Er moet voldoende tijd, ruimte en middelen vrijgemaakt worden voor inloopactiviteiten in buurthuizen of buiten op straat in de wijk, ook als deze activiteiten niet op een specifiek ontwikkeldoel zijn gericht, maar vooral de openheid bieden om met elkaar een relatie op te bouwen en geborgenheid te ervaren.

Eén-op-één contactmomenten

Het zou bovendien goed zijn om in het fysieke contact met jongeren ook ruimte en aandacht te houden voor één-op-één contactmomenten met jongeren, zoals een wandeling of een huisbezoek. In de COVID-19 periode is gebleken dat jongeren waarde hechten aan persoonlijke aandacht en dat ze het belangrijk vinden om niet alleen als onderdeel van een groep, maar ook individueel gezien te worden. Wanneer jongerenwerkorganisaties jongerenwerkers de tijd en ruimte blijven bieden om ook individuele afspraken met jongeren te maken, dan kan dat een mooie manier zijn om regelmatig bij jongeren in te checken en te polsen hoe het met ze gaat.

Jongerenwerk in de online leefwereld van jongeren

Anderzijds moet er ingezet blijven worden op aansluiten bij de online leefwereld, wat betekent dat jongerenwerkers, hun organisaties en opdrachtgevers het werken in de online leefwereld van jongeren als integraal onderdeel van het jongerenwerk moeten beschouwen en zich moeten blijven ontwikkelen. Zo is het nodig om up to date te blijven op het gebied van de nieuwste online hypes en innovaties en om het eigen aanbod in de online leefwereld blijvend aan te laten sluiten bij de belevingswereld van jongeren en om zicht te ontwikkelen (of te behouden) op de ontwikkelingsbehoeften van jongeren.

BVJong heeft in samenwerking met diverse jongerenwerkers het afgelopen jaar een [verzameling](#) gemaakt van tips en tricks rond jongerenwerk op afstand.

Het is daarbij goed om het werken in de online leefwereld niet alleen te zien als een manier om informatie te 'zenden' aan jongeren, zoals de afgelopen tijd veel gebeurde rondom de coronamaatregelen en vaccinaties, maar ook om in te spelen op de vragen die jongeren zelf hebben en aan te sluiten bij de thema's die zij belangrijk vinden. Door online mee te kijken bij de activiteiten die jongeren daar ondernemen krijgen jongerenwerkers bovendien meer zicht op bepaalde aspecten van hun leefwereld die offline niet direct zichtbaar worden.

Idealiter worden ervaringen, wijze lessen en good practices uit de COVID-19 periode hierin meegenomen en wordt er per individu, per team en per organisatie bekeken hoe het hybride jongerenwerk het beste kan worden ingericht.

Verder is het nodig om verder te onderzoeken of en hoe methoden van werken in de online leefwereld als aanvulling kunnen worden ontwikkeld en geëxpliciteerd ten opzichte van de huidige methodieken

die in het jongerenwerk gebruikt worden (zie ook Manders & Todorović, 2021).

Verantwoording

Dit onderzoek is uitgevoerd door het lectoraat Jeugd en Samenleving (Hogeschool Inholland) en het lectoraat Youth Spot (Hogeschool van Amsterdam) voor het Kennisportaal van KeTJAA, de Regionale Kenniswerkplaats Jeugd Amsterdam-Amstelland.

In de periode van juni 2020 tot april 2021 hebben de twee lectoraten gezamenlijk onderzoek gedaan naar hoe jongeren de COVID-19 periode hebben ervaren en hoe jongerenwerkers nabij bleven ten tijde van afstand.

KeTJAA is een samenwerkingsverband tussen onderzoek, praktijk, beleid, onderwijs, en ouders en jeugd. KeTJAA wil de ondersteuning aan kwetsbare jongeren en hun ouders in Amsterdam en omgeving verbeteren, door middel van kennisopbouw en -uitwisseling, onder andere met kortlopend onderzoek in antwoord op portaalvragen die door praktijk- en beleidspartners worden gesteld. KeTJAA wordt gefinancierd door ZonMw en de gemeente Amsterdam en bestaat uit twee onderzoeksprojecten, een kennisportaal en een aantal werkplaatsbijeenkomsten. Tegelijk met het onderhavige onderzoek is een vergelijkbaar onderzoek uitgevoerd naar hoe professionals bij jongeren zijn blijven aansluiten tijdens de COVID-19 periode en wat we daarvan kunnen leren in de specialistische jeugdhulpverlening. Dit onderzoek is ook terug te vinden op www.ketjaa.nl. Meer over het kennisportaal is te lezen op dezelfde website.

Lectoraat Jeugd en Samenleving doet praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek naar kinderen en jongeren, hun leef- en belevingswereld, hun relatie met opvoeders en professionals, en (beleids)ontwikkelingen in de jeugdsector. De empowerment van jongeren in een kwetsbare positie staat centraal in de missie van het lectoraat. Jeugd en Samenleving houdt zich bezig met complexe en actuele maatschappelijke vraagstukken rondom opgroeien en opvoeden, zoals de ondersteuning van jongeren in de overgang naar volwassenheid, het samen werken en leren in wijkteams jeugd en gezin, de preventieve aanpak van polarisatie en radicalisering en *outreaching* werk met jeugdgroepen in de wijk.

Lectoraat Youth Spot richt zich op de professionalisering van het jongerenwerk en wordt gevormd door Combiwel, perMens, Dock, Jongerenwerk Utrecht (JoU), ROC van Amsterdam, Youth for Christ, Xtra, Participe, ContourDeTwern (R-Newt), De Schoor, Dynamo, Stichting Jeugd & Jongerenwerk Midden Holland, Swazoom, Bindkracht 10, Meerwaarde en de Hogeschool van Amsterdam.

Literatuur

CBS (2020, 20 mei). *160 duizend minder mensen met werk in april*. Geraadpleegd op 16 april 2021, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/21/160-duizend-minder-mensen-met-werk-in-april>

Engbersen, G., Van Bochove, M., De Boom, J., Burgers, J., Etienne, T., Krouwel, A., Van Lindert, J., Rusinovic, K., Snel, E., Van Wensveen, P., & Wentink, T. (2020). *De verdeelde samenleving: De maatschappelijke impact van COVID-19 in Amsterdam, Den Haag, Rotterdam & Nederland*. Uitgeverij: Erasmus School of Social and Behavioural Sciences & Kenniswerkplaats Leefbare Wijken. Rotterdam

Garage2020 & NJi. (2020, 20 mei). *Jeugdhulp onder druk van corona, naast zorgen ook veel veerkracht*. Geraadpleegd op 22 april 2021, van https://www.enver.nl/app/assets/RapportGarage2020_NJi.pdf

Handiui, T., & Van den Broek, J. (2019). *Online Jongerenwerk: Werken in de online leefwereld van jongeren Handvatten voor jongerenwerkers en managers*. Geraadpleegd op 22 april 2021, van <https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Online-Jongerenwerk-Werken-in-de-online-leefwereld-van-jongeren-Handvatten.pdf>

Jones, O., Williams, M., & Fleuriot, C. (2003). 'A new sense of place?'. The implications of mobile wearable ICT devices for the geographies of urban childhood'. *Children's Geographies*, 1(2), 165-180.

Kaulingfreks, F. (2021, 28 januari). Het bestrijden van de coronacrisis leidt tot een andere crisis; onder jongeren. *Volkskrant*. Geraadpleegd op 22 april 2021, van <https://volkskrant.nl/columns-opinie/het-bestrijden-van-de-coronacrisis-leidt-tot-een-andere-crisis-die-onder-jongeren-be7b0069/>

Kaulingfreks, F. (2020, 30 december). Wat doet de lockdown met het brein van jongeren? *DeNieuws BV*. Spraakmakers. Geraadpleegd op 28 juni 2021, van <https://www.nporadio1.nl/fragmenten/de-nieuws-bv/030583c4-9e2c-4042-9aee-b28b89a9ae91/2020-12-30-wat-doet-de-lockdown-met-het-brein-van-jongeren>

Kuip, J. (2020). *Werken aan mentale gezondheid van jongeren: Adviezen voor gemeenten tijdens de coronacrisis*. Geraadpleegd op 20 april 2021, van <https://www.nji.nl/Download-NJi/Werken-aan-mentale-gezondheid-van-jongeren.pdf>

Manders, W., & Todorović, D. (2021). *Jongerenwerk in de online leefwereld van jongeren*. Hogeschool van Amsterdam, Amsterdams Kenniscentrum voor Maatschappelijke Innovatie, Lectoraat Youth Spot. MEE. (2020, 8 december). *Kwetsbare jongeren in coronatijd*. Geraadpleegd op 22 april 2021, van <https://www.mee.nl/assets/uploads/downloads/Rapporten-MEE-NL/Signaleringsrapportage-kwetsbare-jongeren-najaar-2020.pdf>

Meesters, J. B. (2018). *Ruimte voor opgroeien. Jongeren en het belang van de informele wereld*. Hogeschool van Arnhem en Nijmegen.

Metz, J. (2011). *Kleine stappen, grote overwinningen. Jongerenwerk: historisch beroep met perspectief*. Amsterdam: SWP.

NJi (2021, 7 juni). *Professionals in het jongerenwerk*. Geraadpleegd op 26 april 2021, van [https://www.nji.nl/nl/coronavirus/Professionals/Specifiek-beroep-of-werkveld/Professionals-in-het-jongerenwerk#Jongerenwerk in coronatijd gaat zoveel mogelijk door](https://www.nji.nl/nl/coronavirus/Professionals/Specifiek-beroep-of-werkveld/Professionals-in-het-jongerenwerk#Jongerenwerk%20in%20coronatijd%20gaat%20zoveel%20mogelijk%20door)

R-Newt. (2020, December). *Online jongerenwerk is de bomb*. Geraadpleegd op 12 april 2021, van <https://r-newt.nl/algemeen/online-jongerenwerk-is-de-bomb/>

RIVM. (2021, februari). *Op straat is het soms veiliger dan thuis*. Geraadpleegd op 8 mei 2021, van <https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/voorbeelden-uit-praktijk/op-straat-is-soms-veiliger-dan-thuis>

RIVM. (2021, 2 april). *Risicogroepen en COVID-19*. Geraadpleegd op 11 mei 2021, van <https://www.rivm.nl/coronavirus-covid-19/risicogroepen>.

Valkenburg, P. T., & Piotrowski, J. T. (2017). *Plugged in: How media attract and affect youth*. Yale University Press: New Haven and London.

Van Beek, G., Sheombar, A., Van Hinsberg, A., Koch, K., & Hermes, J. (2019). *Online jongerenwerk: hoe doe je dat goed?* Kennisplatform Integratie en Samenleving & Movisie. Geraadpleegd op 11 mei 2021, van https://pure.hva.nl/ws/files/17927391/Brochure_Jongerenwerk_in_de_online_leefwereld_van_jongere_n.pdf?_ga=2.7891124.706252035.1624544890-994506755.1599463870

Van den Broek, A., Bucx, F., Herweijer, L., De Klerk, M., Kromhout, M., Kuyper, L., Maslowski, R., Miltenburg, E., Olsthoorn, M., Plaisier, I., De Roos, S., Turkenburg, M., & Vogels, R. (2020). *Eerste doordenking maatschappelijke gevolgen coronamaatregelen: Beleidssignalement*. Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd op 16 april 2021, van <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2020/05/07/maatschappelijke-gevolgen-coronamaatregelen>

Van Dijk, M. (2021). De jongerenwerker als belangenbehartiger: Weer de straat op. *Werkplaatsen Sociaal Domein Magazine*, 28-29. Geraadpleegd op 16 mei 2021, van <https://www.werkplaatsensociaaldomein.nl/sites/default/files/2021-03/Werkplaatsen-Sociaal-Domein-Magazine-mrt-2021.pdf>

Van Loon-Dijkers, L., Sondejker, F., Van der Hoff, M., Compagner, M., & De Zwart, O. (2021). *Uitstel of afstel van zorgvraag door COVID-19*. Verwey-Jonker Instituut. Geraadpleegd op 16 mei 2021, van <https://www.verwey-jonker.nl/artikel/uitstel-of-afstel-van-de-zorgvraag-door-covid-19/>